

Roslagens Fornminnes- och Hembygdsförening

Fornminnesföreningen

Program och information 2014

Roslagsmuseets vänner

Kallelse till Roslagens Fornminnes- och Hembygdsförenings årsmöte 19 mars 2014

Årsmötet hålls i Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum, Verkstadsgatan 6, onsdag 19 mars 2014. Efter årsmötesförhandlingarna ges information om Roslagsmuseet av Roslagsmuseets vänner. Därefter kåserar Lennart Jansson kring bilder av Societetsparken i går och i dag.

Societetsparken på 1890-talet

Året som var och året som kommer

Så här skrev Harry Martinson:

Rädda dig
Rädda dig in på minnets stigar,
för att där förbereda framtiden och nå den
med ett annat vågspann än det som dagen spänner.

...

Ur Vagnen 1960

Museer och hembygdsföreningar behövs. De hjälper oss att minnas och ger kunskap för att kunna forma framtiden på ett ansvarsfullt sätt. Ett samhälle utan minne kan bli farligt. Museer ska berätta om tiden i tiden, dvs berätta om det förgångna på ett så levande sätt att det väcker nyfikenhet och lust att vilja veta mer.

För Fornminnesföreningen och Föreningen Roslagsmuseets vänner var 2013 ett bra år, om än mödosamt. Vi har fått fler medlemmar. Stadsvandringar, kyrkogårdsvandring och föredrag har samlat många deltagare. Sämre var det med våra förslag till resor. Detta ger ledtrådar för årets program. De två museiföreningarna har ökat sin utåtriktade verksamhet med namninsamling för bevarandet av faktoriet och en debattkväll på Sparbanken i maj månad. Då var Sparbankens samlingslokal fylld till sista ståplats.

Tack vare Roslagsmuseets vänner levde Zettersténska gården upp under sommaren. Träden i den engelska parken försågs med namnskyltar. Den är numera den enda herrgården i staden som behållit sin karaktär med park och anknytning till gatan.

Zettersténska gården har tack vare Christina Mattsson återfått sin kryddträdgård och kan till sommaren få en kålgård.

I Stiftelsen Roslagsmuseet har Roslagens Fornminnesförening en röst medan kommunen har fyra. Stiftelsen kan inte upplösas utan att alla är överens. I Hans Landbergs artikel om museet framgår, att ansvaret för museet och dess samlingar inte är stort hos kommunen. Vi vet egentligen inte vad kommunen vill. Fornminnesföreningen som varit i verksamhet under snart hundra år, och som köpt in fastigheterna och byggt upp samlingarna på ideell basis, tänker inte lämna från sig detta. Medlemmar i de två museiföreningarna har utan ersättning burit ett stort ansvar för samlingarna.

Även Torsten Nordströms museum har haft ett bra år. I höstas släpptes den första filmen av tre: Genom färghandlaren kamera. Det blev succé, den första upplagan såldes ut på någon vecka. Vid julvisningen den 30 december hade Eva Landberg gjort ett spännande urval av Torsten Nordströms stora innehav av 25-öresromaner. Romanerna gavs ut som häften, det kom ett varje vecka och de kostade från början 25 öre styck. Här finns många kända författare och förlagen gjorde därmed en folkbildande insats. Under våren planerar vi en utställning om böckerna på Norrtälje stadsbibliotek.

Till hösten invigs Norrtälje museum. Fornminnesföreningen och Roslagsmuseets vänner hoppas att det goda och nödvändiga samarbetet mellan stadens museer ska fortsätta och fördjupas. Vi önskar lycka till!

Till sist: ett varmt tack till Er alla som medverkat till ett gott arbetsår.

Lennart Jansson, ordförande

Program 2014

- Onsdag 19 mars** **Årsmöte kl 19.00**
Efter årsmötesförhandlingarna dricker vi kaffe och lyssnar till Lennart Janssons berättelser om Societetsparken. Plats: Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum, Verkstadsgatan 6.
- Lördag 10 maj** **Kulturmanifestation i Societetsparken**
Se föreningens hemsida www.hembygd.se/roslagen för tider och närmare information.
- Onsdag 14 maj** **Kring den östra tullen - en vandring i stadens utkant**
Stadsvandring med Hans Landberg längs Norrtäljes östra infart. Promenaden tar cirka en timme och vi samlas klockan 18.00 utanför Musikskolan, Bältartorpsgatan 6. Medlemmar fritt, övriga betalar 50 kronor.
- Onsdag 20 augusti** **Vi minns Emil Lindgren - utställning på stadsbiblioteket**
I somras hittades en unik samling färgfotografier från sekelskiftet 1900 i Roslagsmuseets magasin. Bilderna är tagna i Grisslehamn av konstnären Emil Lindgren. Glasplåtarna har konserverats av Ann Olsén Ehrnstén. Utställningen, i samverkan med biblioteket och Sensus, invigs klockan 18.00.
- Onsdag 27 augusti** **Var låg Norrtäljes alla fotografiateljéer?**
Stadsvandring med Eva Landberg och Kerstin Sandberg i spåren av Norrtäljes fotopionjärer. Promenaden tar cirka en timme och vi samlas klockan 18.00 på Roslagsmuseets gård. Medlemmar fritt, övriga betalar 50 kronor.
- Onsdag 8 oktober** **De kom över havet**
En berättarkväll om esternas flykt till Sverige hösten 1944. Plats och tid: Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum klockan 19.00.
- Alla helgons dag** **Vandring på Nya kyrkogården med Lennart Jansson**
Lördag 1 november Samling klockan 14.00 vid kapellet. Efter vandringen musik och lyrik i kapellet klockan 14.40. Medverkande: Bengt Carlsson, Urban Johansson och Per Carlsson.
- Onsdag 26 november** **Norrtälje museum och konsthall**
Vi besöker Norrtälje museum och konsthall – kommunens nya utställningslokaler vid Galles gränd tillsammans med museintendent Emeli Holmström. Samling klockan 18.00 utanför det nya museet.

Res med Österled och Fornminnesföreningen:

Upptäck Ingermanland!

År 2013 anordnade Föreningen Österled och Fornminnesföreningen en uppskattad resa till östra Estland. Tack vare estniska guider kom vi nära människor och deras liv. De hårda åren under den sovjetiska ockupationen blev konkret för oss, som att 'skogsbröderna', den estniska motståndsrörelsen, höll ut ända till slutet av 1970-talet. I Narva stod vi vid gränsen mellan Estland och Ryssland.

I höst ska vi korsa gränsen för att besöka Ingermanland. Ingermanland var åren 1617 till 1721 en del av Sverige och posten mellan Sverige och Estland fördes genom detta område.

Ingermanlands historia är spännande, tidvis tragisk, och den ska vi uppleva under denna resa. Ingvar Björklund arbetar med den. Mer information kommer på årsmötet.

Estland i Roslagen

Det är inte långt mellan Roslagen och Estland. Resan börjar vid Kapellskär eller från Arlanda för den som snabbt vill komma dit. Kontakterna började tidigt för hav och vatten har fört samman folk och länder, både i krig och fred. Här några exempel:

Under tidig medeltid kan svenskar – enligt tradition också från Roslagen – ha bosatt sig längs estniska kusten.

Folk från estniska öar härjade i Sverige på 1180-talet och brände bland annat Sigtuna. Det blev anledning att grunda Stockholm som ett skyddande lås för Mälaren.

Under medeltiden bosatte sig roslagsbor på estniska Dagö. De tvingades vid slutet av 1700-talet att lämna sina gårdar och förvisades till södra Ukraina där de bildade Starosjvedske – Gammalsvenskby.

Bröderna Erik och Johan, söner till Gustav Vasa, ville båda behärska Estland och Finland. För att bevaka kontakterna mellan länderna hade de vaktmanskap i den medeltida byn Norra Telje. Estland valde att ansluta sig till Sverige 1561 och förblev svenskt till 1710.

Soldater från Roslagen fanns med i Karl XII:s indelta armé, bland annat vid slaget i Narva.

Estniska pojkar flydde under 1800-talet till Sverige för att slippa värnplikten i tsarens armé. Den kunde uppgå till tjugo år. Flera kom till Roslagen, några byggde hus i Norrtälje.

Estland blev ett fritt land 1918 och då normaliserades förbindelserna med andra länder. De bröts 1939 då Estland ockuperades till följd av pakten mellan Sovjet och Tyskland. Tre stora stenblock på Norrmalmstorg i Stockholm hedrar de tre baltiska staternas strid för frihet.

I slutet av andra världskriget lyckades många estländare lämna Estland. Dramatiskt blev det hösten 1944. I början av det året fanns i Sverige 2 000 ester och drygt 4 000 estlandssvenskar, i slutet av året drygt 24 000 ester och mer än 7 000 estlandssvenskar. De flesta kom i slutet av september i överlastade båtar. Röda armén drev då en offensiv mot de baltiska staterna, tyskarna tvingades att retirera. Esterna visste att Sibirien och tvång väntade dem och många tusen flydde i små eller större båtar till Sverige. Många båtar gick under.

Flera hundra kom till Gräddö, Furusund, Norrtälje och Grisslehamn och många frivilliga gav dem hjälp med mat, husrum och kläder.

I år är det sjuttio år sedan detta hände men också tjugofem år sedan Berlinmuren föll. Det påverkade även situationen för de baltiska staterna.

I Roslagen kom många att stödja det fria Estland, som tackade genom att plantera ett träd i Societetsparken där man också lade jord från statsäldstens grav i Tallinn. Tyvärr förstörde någon trädet. Ett minnesverk borde ställas på denna plats som rymmer svensk och estnisk jord.

Ett par böcker som sammanför Ormsö i Estland med Roslagen är Katarina Hammermans *En Ormsöflickas minnen* (1967) och *Färden går vidare* (1970). Hon var under en tid lärare i Skeninge skola, Björkö.

Hösten 2013 upplöste kommunen Östhandelsforum som svarat för kommersiella och sociala förbindelser med Pskov i Ryssland och Paldiski i Estland. Det hade på 1990-talet så gott renommé att dåvarande borgarrådet i Stockholm, Stella Fare – hon med cykel och flätor – ville att Östhandelsforum skulle förvalta Stockholms östliga kontakter.

I dag har föreningen Österled, politiskt och religiöst obunden, goda kontakter i Estland.

I slutet av september 1944 nådde alltså den stora estniska flyktingströmmen Roslagen. Många barn fanns med i båtarna. De är nu gamla men de minns – vi måste också minnas och förstå frihetens värde.

Lennart Jansson

En överfylld flyktingbåt, foto SOV:s arkiv

Torsten Nordströms museum och stiftelse

Färghandlaren Torsten Nordström föddes 1892. Hans stora intresse var att samla. Redan som ung sade han: *"Min dröm är att få ordna ett litet museum för att visa vad en vanlig samlare kan åstadkomma"*. Efter hans död 1951 har hans dröm blivit verklighet.

Under juli och augusti visas Torsten Nordströms hem och samlingar varje måndag och torsdag för grupper om högst 15 personer. Se hemsidan www.nordstromsmuseum.se eller kontakta Norrtälje turistbyrå 0176-719 90, 0767 65 06 60 för tider och närmare information.

Museet ligger invid ån i hörnet av Lilla Brogatan och Tillfällegatan med ingång från gårdssidan.

Glasklar succé

För tredje året i rad arrangerade Torsten Nordströms museum en utställning med föremål ur samlingarna i Zettersténska villan vid Roslagsmuseet. Temat 2013 var glas i alla former. Över 400 besökare hann se utställningen från vernissagen i mars innan den till sommaren gick på turné till Erikskulle hembygdsgård i Söderby-Karl.

Genom färghandlarens kamera

Nu finns första delen av Torsten Nordströms gamla småfilmer digitaliserade och tillgängliga på dvd. Torsten älskade teater och film, och i slutet av 1920-talet skaffade han en filmkamera som han förvarade i färgaffären. När något hände tog han eller någon av hans biträden kameran och begav sig ut på stan. Det blev med tiden ett 70-tal filmrullar som spänner över

en tid av 50 år. Filmerna är ett historiskt källmaterial av stort värde och genom dem blir livet i Norrtälje och Roslagen levande. Sedan ett par år har arbetet pågått med urval och redigering av det omfattande materialet och i november 2013 hade den första delen, som handlar om tiden

kring 1930, premiär i Roslagens Sparbanks lokaler i Norrtälje. Nästa del, som preliminärt är tänkt att handla om tiden kring 1940, är redan under arbete och ytterligare en del är planerad. Filmen kostar 120 kr och finns att köpa på Torsten Nordströms museum och Norrtälje turistbyrå.

Nya skyltar

Under 2013 kom nya skyltar på plats utanför museet. Det är Bengt Norling i Norrtälje som utformat skyltarna som ska göra det lättare att hitta till museet och samtidigt påminna om skyltarrangemanget kring den gamla färghandeln.

Glömda textilier
Almanacka 2014

Almanackan 2014

Stockholms läns hembygdsförbunds almanacka har i år temat Glömda textilier. Nästan alla bilder i almanackan visar föremål och textilier ur Torsten Nordströms samlingar. Almanackan kostar 100 kronor och kan köpas på museet eller genom Kerstin Sandberg tfn 070-542 89 30.

Bengt Norling och Ove Gunnarsson monterar det nya skyltskåpet mot Lilla Brogatan.

Roslagsmuseet – hur blev det så här?

Det har nu gått fem år sedan Roslagsmuseet stängde för renovering. Arbetet avbröts nästan omedelbart efter att det hade inletts, och i dag står den gamla faktoribyggnaden och förfaller. Man frågar sig hur det har kunnat bli så här.

Roslags fornnminnes- och hembygdsförening bildades den 14 mars 1918. Det första året förvarades föreningens samlingar hemma hos borgmästare Hallin, föreningens ordförande, men året därpå lyckades man få hyra ett par rum i det gamla gevärsfaktoriet vid Hantverkargatan. Då fastigheten hösten 1919 blev till salu fick föreningen genom lån och borgen möjlighet att köpa den för 20 000 kronor.

Med åren växte föreningens samlingar och aktiviteter. År 1949 kunde man ta ett nytt lån och på så sätt köpa in den så kallade Zetterstenska gården, den stora herrgårdsliknande träbyggnaden med sin stora lummiga park alldeles intill gevärsfaktoriet. Att parken på så sätt kunde räddas åt norrtäljeborna var minst lika viktigt som att man fått möjlighet till utökade museilokaler.

Att både sköta fastigheter, vårda samlingar och driva aktiviteter blev med tiden ohållbart för en liten ideell förening. Byggnaderna förföll och i slutet av 1960-talet var vårdbehovet akut. För att få en lösning på museifrågan erbjöds därför kommunen 1971 att få köpa föreningens fastigheter för 112 000 kronor. Dessutom skulle kommunen som gåva få överta föreningens hela museisamling.

Kommunen var dock inte intresserad av att driva museum i egen regi och istället bildades 1972 en stiftelse med representanter från fornnminnesföreningen, kommunen och landstinget. Stiftelsen, som fick namnet Stiftelsen Roslagsmuseet, skulle enligt stiftelseurkunden förvalta och bevara de fastigheter och samlingar som tillhört fornnminnesföreningen, hålla samlingarna tillgängliga och *”bedriva och främja kulturminnesvård och museal verksamhet”*. Styrelsen skulle bestå av fem ledamöter och lika många suppleanter. Av de fem ledamöterna skulle två utses av kommunen, en av fornnminnesföreningen och en av landstinget. Den femte ledamoten skulle vara landsantikvarien.

Mot att fornnminnesföreningen donerade sina fastigheter och sin museisamling till stiftelsen skulle

kommunen och landstinget vardera ge 20 000 kronor till fastigheternas renovering och dessutom båda *”framgent”* bidra till museets drift och underhåll. Värdet på fornnminnesföreningens donation till stiftelsen uppskattades, då den skulle försäkras, till sammanlagt 1 794 000 kronor i 1972 års penningvärde.

Lokalerna är för små

Redan från början påpekade landsantikvarien att museet behövde större lokaler för att kunna bedriva någon seriös verksamhet, och 1974 anslag kommunen 10 000 kronor för projektering av en ny museibyggnad. Det var även helt nödvändigt att inrätta en museiföreståndartjänst på heltid, och landsting och kommun bidrog båda till att täcka den ökade kostnaden. Det fanns en principiell underhandsöverenskommelse att kommun och landsting skulle bidra med lika stora belopp i allt.

Under hela 1970-talet råder en febril verksamhet vid museet som får besökarantalet att nästan tiodubblas. Ett ständigt återkommande problem är dock bristen på förrådsutrymmen. Museet har föremål inhysta på olika ställen i staden, ofta i utrymmen som är klart olämpliga för förvaring av museiföremål.

År 1984 gjordes en ingående analys av Roslagsmuseets situation där det konstaterades att de mest elementära baskraven saknades för att museet skulle kunna driva en vettig museiverksamhet. Det saknas såväl lämpliga utställningslokaler som förråd och personal. Några i stiftelsen börjar nu också ifrågasätta själva stiftelseidén. I andra städer sker museiverksamheten ofta i kommunal regi och museerna är direkt underställda kulturnämnden.

Redan följande år måste Roslagsmuseet börja spara och göra nedskärningar då landstinget dragit ner på sitt bidrag till verksamheten. Anledningen till att landstinget börjat ompröva sitt engagemang i Roslagsmuseet hängde bland annat ihop med den 1983 bildade stiftelsen Stockholms läns museum. Länsmuseumet instiftades av landstinget, Stockholms läns hembygdsförbund, Norrtälje, Sigtuna, Södertälje och Stockholms kommuner. Länsmuseumet hade till ändamål att samla, vårda och levandegöra länets kulturhistoria. Det var också genom Länsmuseumet som landstingets bidrag till museiverksamheten nu skulle fördelas.

Roslagsmuseet hamnar i ett mycket trängt läge då även kommunen skär ner på bidragen. Förutom att ut-

ställningsytorna i det gamla gevärsfaktoriet nu skulle behöva kompletteras med en helt ny utställningslokal, kräver också de på olika håll i staden spridda förrådslokalerna akuta renoveringsåtgärder. Samtliga lokaler är olämpliga för sitt ändamål och att sätta dem i stånd beräknas kosta 1 820 000 kronor. Dessutom beslutar Yrkesinspektionen 1989 att kräva Roslagsmuseet på 1 miljon i böter om inte lokalerna åtgärdas. Hösten samma år beviljar landstinget Roslagsmuseet ett bidrag på 4,8 miljoner till en ny museibygnad som skulle byggas vinkelrätt mot gevärsfaktoriet och på så sätt tillsammans med den Zettersténska villan omsluta museiparken. Samtidigt meddelar landstinget att man inte längre önskar ingå i stiftelsen Roslagsmuseet. Anledningen var landstingets engagemang i Stockholms läns museum. I och med att landstinget var en av stiftarna i Länsmuseum, som skulle fungera som samordnare för regionens museiverksamhet, kunde man inte gärna stå kvar som stiftare i Roslagsmuseet eftersom man inte ingick som intressent i vare sig Södertäljes eller Sigtunas museer.

Kommunen backar

Att landstinget ville lämna stiftelsen var ett stort bekymmer med tanke på den fortsatta finansieringen, men ett ännu större problem skulle det nya musebygget visa sig bli. Det första spadtaget till det nya museet var planerat till den 1 september 1990 och museet var tänkt att kunna öppna för besökare igen sommaren 1992. Just som bygget skulle påbörjas hoppade kommunen av och vägrade lämna sin andel av bidraget till projektet. Bygget hade beräknats kosta 9 miljoner, men då kommunen nu räknade på kostnaderna fann man att notan snarare skulle landa på 21,7 miljoner kronor. Så mycket hade man inga möjligheter att betala. Kommunstyrelsens ordförande Håkan Jonsson (s) uttalade sig i Uppsala Nya Tidning i november 1990 och menade att museet måste se över sin verksamhet: "... det kan inte vara rimligt att spara varenda pryl." Många museiföremål kunde läggas ut på olika hembygdsgårdar och andra kunde slängas, tyckte Håkan Jonsson.

Landstinget hade redan hunnit betala ut 3,2 miljoner, vilket motsvarade två tredjedelar av bidraget till det nya museet, då kommunen bröt sin del av avtalet. Även om pengarna inte räckte till ett nytt museum så räckte de i alla fall till ett nytt föremålsmagasin. År 1991 kunde stiftelsen för 3,5 miljoner köpa in Roslagsspisens före detta fabriks- och lagerlokaler i Långgarn strax utanför staden. Efter renovering och anpassning hade nu Roslagsmuseet för första gången

fått bra och ändamålsenliga magasin för museisamlingen. Förutom förvaringsutrymmen för olika typer av museiföremål inreddes här även en välutrustad verkstad för föremålsvård och snickeri för utställningsproduktion.

Trots glädjen över de nya magasinlokalerna kände Roslagsmuseets styrelse en allt större oro över att landstinget ville svika sitt åtagande att bidra till museets drift och underhåll. Redan 1990 hade styrelsen låtit göra en juridisk utredning av hur landstingets och kommunens utfästelse *"att framgent utge bidrag till drift och underhåll"* skulle tolkas. Utredningen kan i dag även ha sitt intresse med tanke på kommunens agerande mot Roslagsmuseet. Förbundsjurist Thomas Hallgren vid Svenska kommunförbundet skriver i sin utredning att *"Om stiftaren utfäster sig att bidra till drift och underhåll blir utfästelsen bindande"*. Skrivningen *"bidrar"* i stiftelseurkunden ger dock utrymme för alternativa tolkningar. Antingen kan man tänka sig att löftesgivarna bidrar med ett obestämt belopp efter eget tycke, eller att bidragsgivarna tillsammans bidrar med den summa som behövs för verksamheten. Hur avtalet ska tolkas beror på vilken själva andemeningen var då avtalet skrevs och hur avtalet historiskt har tillämpats. *"Om stiftelsen allt sedan dess bildande erhållit årliga bidrag från både kommunen och landstinget som grundats på äskande av stiftelsens styrelse finns anledning till antagande att det redan vid tidpunkten för stiftelsens bildande förelåg ett bindande löfte att för framtiden bidra med erforderliga belopp."*

Eftersom avtalet ända sedan undertecknandet tillämpats just så skulle det alltså vara omöjligt för någon av parterna att ensidigt säga upp avtalet för att slippa ge bidrag till museet. *"Möjligen skulle landstinget kunna anses vara berättigad att bli befriad från framtida utskylder genom att erlægga ett engångsbelopp till stiftelsen"*, konstaterar advokaten.

Landstinget drar sig ur

År 1993 kommer parterna överens om att landstinget får köpa ut sig ur stiftelsen med ett engångsbelopp på 2,7 miljoner. I den summan ingår de pengar landstinget ännu inte hunnit betala ut som bidrag till det nya museum som aldrig blev av. Landstingets pengar var tänkta att avsättas som en fond vars avkastning skulle hjälpa till att finansiera driften. Redan första året tvingas dock Roslagsmuseet ta av kapitalet för att klara de löpande utgifterna. Museet har även drabbats av ökade kostnader för drift och underhåll i och med att man nu också har den nya fastigheten i Långgarn

att ta hand om. Dessutom har kommunen dragit in underhållet i museiparken både sommar- och vintertid, vilket skapar extra utgifter. Museet går på sparlåga och har ett mycket kraftigt sparbeting. Det man i första hand drar ner på är fastighetsunderhållet, något som i längden blir ett dyrköpt alternativ.

I och med landstingets utträde ändrades stadgarna för Stiftelsen Roslagsmuseet. Styrelsen skulle fortfarande bestå av fem ledamöter och lika många personliga suppleanter, men förhållandet mellan kommunen och de kulturminnesvårdande intressenterna förändrades drastiskt. Kommunen skulle nu representeras av fyra personer mot att fornminnesföreningen fortfarande bara hade en representant. Det kan i dag vara svårt att förstå hur ett sådant arrangemang kunde komma till stånd.

Sälja Långgarn?

Som väntat växte kostnaderna för det eftersatta fastighetsunderhållet lavinartat. För att få loss pengar överväger man år 2000 tanken att sälja fastigheten i Långgarn för att istället hyra magasinlokaler på det gamla Lv3-området. En beräkning visade dock att det skulle vara ekonomiskt vansinne. Att hyra lokaler skulle bli så oerhört mycket dyrare att det tillfälliga kapitaltillskottet skulle bli meningslöst.

Verksamheten vid Roslagsmuseet var starkt underfinansierad men för att åtminstone kunna göra en verksamhetsplan som sträcker sig längre än ett år i taget tecknar museet 2002 en femårsöverenskommelse med kommunen. Kommunen ska enligt den ge ett fast årligt bidrag mot att museet sköter verksamheten enligt vissa uppställda krav. De pengar kommunen anslår räcker dock inte till den verksamhet som man förväntar sig och museet måste därför åter ta av kapitalet för att täcka löpande utgifter.

Återigen tas frågan om försäljning av magasinet i Långgarn upp till behandling. Meningen är att man ska sälja och sedan leasa tillbaka lokalerna. Det antecknas särskilt i protokollet att intäkterna från ett sådant avtal inte får gå till löpande utgifter, utan måste användas till *"inkomstbringande investeringar"*. Försäljningen blir dock aldrig av, och det hade helt säkert inte varit möjligt att investera pengarna på ett tillräckligt lönsamt sätt.

Då femårsavtalet med kommunen löper ut 2006 försöker Roslagsmuseet förhandla fram ett nytt långsiktigt avtal men med ett höjt anslag som skulle kunna täcka verksamheten. Eftersom bidraget från kommunen inte varit indexreglerat har det i själva verket inneburit att bidraget för varje år minskat i värde.

Förhandlingarna med kommunen visar sig resultatlösa och istället enas man om att förlänga det tidigare avtalet ytterligare ett år.

Stiftelsen föreslår att kommunen skulle kunna köpa fastigheten i Långgarn, och kommunen undersöker å sin sida möjligheten att upplösa stiftelsen så att samtliga fastigheter utan kostnad skulle kunna övergå i kommunal ägo. Om kommunen ägde fastigheterna skulle det vara möjligt att använda kommunala investeringsmedel för fastigheternas underhåll, men att upplösa stiftelsen skulle innebära en långdragen juridisk process.

Husen förfaller

Stiftelsens fastigheter är nu i så starkt behov av renoivering att länsstyrelsen uppmärksammar förhållandet. Man ser allvarligt på att avtalsfrågan med kommunen ännu inte är löst, och att stiftelsens stadgar inte uppfylls till fullo. I stiftelsens stadgar stipuleras att *”det åligger styrelsen att varje år försäkra sig om att stiftelsens egendom väl vårdas och är behörigen försäkrad”*. Länsstyrelsen menar att byggnaderna nu börjar bli i så dåligt skick att deras värde sjunker och därmed undergräver stiftelsekapitalet.

År 2008 lämnade Christina Karman Ohlberger tjänsten som museichef, en befattning hon uppehållit i stort sett sedan stiftelsen Roslagsmuseet bildades. Till ny chef utses Urban Skoglund, en erfaren museiman som hösten 2008 lägger fram en analytisk rapport över museet och kulturarvet i kommunen. Enligt hans beräkningar skulle en seriös museiverksamhet, så som den bedrivs i andra kommuner, kräva en årlig budget på cirka 5 miljoner kronor. Rapporten mottogs med ett minst sagt svalt intresse av kommunens politiker.

Kommunens dåvarande kulturchef Björn Ahlsén skriver i ett PM: *”Förvaltningen konstaterar att kultur nämndens resurser för förvaltning av kommunens kulturarv är otillräckliga. För att kunna ta det fulla ansvaret för museer, fornlämningar och kulturhistoriskt värdefulla objekt och miljöer behövs förstärkningar i såväl kompetens som i ekonomiska resurser. Därför bör nämnden initiera en bred diskussion om hur Norrtälje kommun i en framtid bättre kan axla sitt ansvar som förvaltare av vårt gemensamma kulturarv.”*

Museet stängs

På senhösten 2008 i samband med att tjänsten som museichef åter blev vakant kom stiftelsen och kommunen fram till en överenskommelse om att stänga museet under en längre tid, för att på så sätt kunna

lägga hela det kommunala bidraget på eftersatta reparations- och underhållsåtgärder. De totala kostnaderna beräknades till cirka 5 miljoner kronor varför man trodde att det skulle räcka med att museet hölls stängt under tre år. En styrgrupp med medlemmar från fornminnesföreningen och kultur- och fritidsnämnden bildades för att övervaka och leda arbetet. Eftersom museet inte längre hade någon anställd personal tog kultur- och fritidskontoret på sig att sköta museets löpande administration.

Renoveringen av fastigheterna inleddes våren 2009 och hösten samma år bröts det mögelskadade golvet i gevärsfaktoriet upp för att byggnaden skulle kunna ventileras över vintern. Strax därpå meddelade kommunen att man inte längre hade tid att hjälpa museet med administration. Ansvaret för att fullfölja renoveringen lämnades därmed tillbaka till stiftelsen. Samtidigt drog man kraftigt ner det årliga bidraget med hänvisning till att museet inte längre bedrev någon verksamhet. Stiftelsen Roslagsmuseet stod därmed utan pengar och lokal att bedriva verksamhet i, men med det fulla ansvaret att slutföra renoveringen.

Kommunen hade enligt stiftelseurkunden fortfarande ansvaret att bekosta drift och underhåll av Roslagsmuseets verksamhet, fastigheter och samlingar. Problemet var att det inte avsattes tillräckligt med pengar för kulturminnesvård i kommunens budget. Det avsätts ju som bekant inte tillräckligt för skola, vård och omsorg heller så man kan väl säga att kulturminnesvården var i gott sällskap.

År 2010 låter kommunen återigen utreda möjligheten att upplösa stiftelsen. Resultatet blir det samma som tidigare. Stiftelsen kan inte upplösas om inte alla stiftare är ense, och fornminnesföreningen som en gång donerat fastigheter och samlingar till stiftelsen motsätter sig en upplösning eftersom föreningen numera saknar förtroende för kommunens förmåga att kunna ta hand om kulturarvet.

Eftersom kommunen inte kan bli av med stiftelsen Roslagsmuseet och sitt ansvar för drift och underhåll väljer man att agera som om varken stiftelse eller avtal existerar. I november 2012 beslutar den borgerliga majoriteten i kommunen att låta uppföra en ny byggnad där ett nytt stadsmuseum för Norrtälje och Norrtälje konsthall ska dela lokaler. Kommunstyrelsen beräknar att bygget ska kosta drygt 18 miljoner, det vill säga ungefär hälften av vad en tillbyggnad av Roslagsmuseet beräknades kosta 1990 omräknat till dagens penningvärde. Genom att beräkna kostnaden så lågt kan beslutet tas i kommunstyrelsen utan störande debatt.

Från och med år 2013 upphör även de senaste årens magra bidrag till Roslagsmuseet och kommunen slutar helt att ta ansvar för stiftelsens samlingar och fastigheter. Den 8 april meddelar kommunstyrelsen att man nu tagit över kontakten med Roslagsmuseets stiftelse från kultur- och fritidsnämnden och att stiftelsen ska avvecklas på så kort tid som möjligt. Magasinet i Långgarn ska omedelbart säljas till extern partner och fastigheterna vid faktoriet ska skyndsamt hyras ut till externa hyresgäster.

Så fort stiftelsen är upplöst ska äganderätten till stiftelsens fastigheter och samlingar övergå till kommunen som sedan ska ta på sig ansvaret för att förvara och vårda de delar av samlingarna som är av värde för kommunens historia. Man räknar alltså återigen med att kunna få slänga museiföremål.

Sådant är läget i dag år 2014. Kommunens nya museum beräknas bli klart till hösten och eftersom man inte har några föremål att ställa ut förutsätter man att stiftelsen ska hinna upplösas innan dess så att man får tillgång till Roslagsmuseets samlingar. Vad kommunen inte tänkt på är däremot att det i stiftelsen Roslagsmuseets stadgar står att *"om stiftelsen upplöses skall stiftelsens behållna tillgångar [...] överlämnas till annan organisation med kulturminnesvårdande uppgifter"*. Säg vad man vill om Norrtälje kommun, men ingen kan med bästa vilja i världen kalla den för en kulturminnesvårdande organisation.

Hans Landberg

Källor:

Stiftelsen Roslagsmuseets arkiv: protokoll, avtal och övriga handlingar

Norrtälje stadsarkiv: kultur- och fritidsnämndens protokoll och handlingar

Porträttbilder fodrade på styv kartong i formatet 6 x 9 centimeter var vanliga under slutet av 1800-talet och kring sekelskiftet 1900. Man bytte bilder med varandra och samlade dem i speciella album.

Fotografer i Norrtälje

På 1860-talet, samtidigt med den framväxande industrialismen, hade fotografikonsten utvecklats så pass, att bilder kunde mångfaldigas på ett enkelt och billigt sätt. Tidigare hade bara de övre samhällsskikten haft råd att låta avbilda sig. Nu kom det så kallade visitkortet, porträttbilder ca 6 x 9 cm, som var avsedda att lämnas vid dörren och bäras in på bricka till herrskapet. Till en början var det mest foton i helfigur och ateljéerna var försedda med olika rekvisita som skapade ett önskvärt helhetsintryck. Så småningom blev ansiktsporträtten vanligare, vilket gav retuschörerna mer arbete, då eventuella hudskavanker förstas måste döljas.

Snart fick emellertid visitkortet andra användningsområden och spreds på andra sätt: de blev ett samlarobjekt. Man växlade kort med släktingar och vänner eller köpte i affärer kort av kändisar och kungligheter. Visitkortet samlades i speciellt utformade album, med en given placering på salongsborden, att visas upp vid besök. Sådana album kan fortfarande finnas kvar i många hem, där oftast en mångfald i dag obekanta ansikten blickar mot oss.

Samtidigt med den utvecklade fototekniken skedde på 1860-talet en ändring i näringsfriheten, så att det blev möjligt att fritt välja yrke och etablera egen verksamhet. Gifta kvinnor måste dock ha makens tillstånd, vilket bidrog till att många kvinnliga fotografer föredrog att förbli ogifta. Yrket, med sitt inslag av konstnärliga ambitioner, var tidigt ett som ansågs passande för kvinnor.

Bofasta fotografer (till skillnad från de tidigare

kringresande) dök upp i städer och samhällen, och det var många som ville pröva lyckan. Fotoateljéerna var oftast enkla konstruktioner med stora glasytor för att få tillräckligt med dagsljus. Det gjorde dem kalla vintertid, men trots det var det vanligt att ateljén även fungerade som bostad åt fotografen och hans eventuella familj.

Trots att visitkortssamlandet var enormt populärt blev konkurrensen till slut för hård, och många fotografer fick ge upp. Runt 1905 kostade en beställning på ett dussin visitkort fyra kronor, men i och med första världskriget blev fotomaterial en bristvara och priserna ökade snabbt. Det var allmänt svåra tider med ransonering och farsoter, och visitkortet förlorade sin popularitet.

I Norrtälje fanns redan från slutet av 1860-talet en fastboende fotograf, som dock hade andra inkomstkällor också. På 1880-talet tillkommer ytterligare tre fotografer, och sedan följer nya etableringar kontinuerligt. År 1904 anländer den första hitflyttade kvinnliga fotografen. Sammanlagt har ca trettio Norrtäljefotografer kunnat spåras i förfluten tid, varav ungefär en tredjedel var kvinnor. Bland såväl män som kvinnor fanns de som verkade länge och hann bli välkända, andra gjorde bara ett kortare försök till karriär här och flyttade sen vidare. Vid sidan av porträttfotografering ägnade sig några dessutom åt att avbilda stadsmiljön.

På stadsvandringen den 27 augusti berättar vi mer om några av stadens fotografer och om var de hade sina ateljéer.

Eva Landberg

Roslagens Fornminnesförening

c/o Kerstin Sandberg
Domherrevägen 6A
761 61 Norrtälje

B Föreningsbrev

Porto

Roslagens Fornminnes- och Hembygdsförening

Föreningen bildades 1918 för att vårda, bevara och sprida kunskap om Roslagens historia. På senare tid har föreningen alltmer kommit att fungera som en hembygdsförening för Norrtälje stad.

Som medlem får du varje år programbladet hemskickat och kan utan kostnad delta i föreningens arrangemang om inte annat anges. Dessutom stöder du Roslagsmuseet och blir en kulturperson bland andra kulturpersoner i Norrtälje.

Årsavgift

Årsavgiften är 100 kronor per person och lägger du till ytterligare 100 kronor får du dessutom tidningen Ledungen som ges ut av Stockholms läns hembygdsförbund. Den kommer ut med fyra påkostade och innehållsrika nummer per år. Möjligheten för nya medlemmar att få Ledungen gäller bara den som blir medlem under början av året.

Betala avgiften på **bankgiro 631-9925** helst före den 31 mars, och glöm inte att skriva ditt namn.

Styrelsen fram till årsmötet 2014

Lennart Jansson ordförande 0176 133 84

Anders Thornström vice ordförande 076 314 16 87

Margareta Jersild sekreterare 0176 132 72

Kerstin Sandberg skattmästare 070 542 89 30

Bengt Carlsson 0176 130 37

Bodil Engström 0176 155 95

Lena Jonsson

Hans Landberg 0176 146 10

Thomas Malmström 0176 22 46 26

Mail:

roslagensfornminne@gmail.com

Hemsida:

www.hembygd.se/roslagen

Roslagsmuseet

Hur ska det gå med gevärsfaktoriet och Zettersténska parken när Norrtälje nu får ett nytt museum vid Galles gränd? Roslagsmuseets vänner gick i höstas ut med en enkät till 61 av kommunalfullmäktiges ledamöter och frågade vad man tyckte. Ville man arbeta för att byggnaderna och parken även i framtiden skulle användas på ett sätt som gav allmänheten tillträde eller vad hade man för avsikter.

Tretton politiker svarade på enkäten och så gott som alla uttryckte sin önskan att gevärsfaktoriet även i framtiden skulle kunna hysa någon form av museum och att det var viktigt att parken inte privatiserades. Den ende som svarade klart nej på frågan var moderaternas Kjell Jansson, som endast framhöll att det var viktigast att byggnaderna kom till användning.

Vad de olika politikerna tyckte kan du läsa på Roslagsmuseets vänner hemsida: **www.hembygd.se/roslagen/roslagsmuseets-vanner/**